



דתישכונע

פרשת יתרו, תש"פ, מספר 1356

כי יבא אלי העם לדרוש א-להים

יעקב חבה

ברשימה זו אני מבקש להתייחס בעיקר להבדל שבין תפקידו של משה, כפי שהוא עצמו מתאר אותו, לבין תפקיד השופטים. משה בתשובתו ליתרו אומר שהוא 'דורש א-לוהים' בעבור העם, ומודיע להם את חוקי הא-לוהים. כחלק מזה הוא גם שופט בין איש ובין רעהו. אכן, גם יתרו מייעד לו תפקיד דומה; להיות נציגו של העם מול הא-לוהים, אך את תפקיד השפיטה הוא מציע להעביר לשרים שימונו לשם כך.

על פניו נראה מהפסוקים שיש הבדל בין האופן שבו ביצע משה את מלאכת השיפוט לבין הדרך שיועדה לשרים. השיפוט של משה נראה כקשור קשר ישיר לדרישת א-לוהים, בעוד שהשיפוט של השרים נראה על פניו כשיפוט אנושי, שאנו רגילים אליו בכל מערכת משפט. ברור שגם הם אמורים לשפוט לפי מערכת החוקים והכללים שמשה מציב בפניהם, אך הם מיישמים את הכללים כהבנתם ולא כדרישת א-לוהים.

מן המקורות השונים עולה השאלה מה היחס בין ה"א-לוהים" לבין השופטים. האם רק במובן זה שהשופטים שואפים ליישם בהכרעותיהם את דיניו של א-לוהים, או שהקשר הוא יותר הדוק, והם למעשה מקבלים הנחיות ישירות יותר מא-לוהים בקשר לבעיות השונות הניצבות בפניהם.

אנו מוצאים בפסוקים שונים, המתארים עשיית משפט שהיא לכאורה אנושית, את א-לוהים כמי ששותף פעיל ואולי אף שותף בכיר. כך לדוגמה:

וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדָּלָת אוֹ אֶל הַמְּזוֹזָה (שם' כא:ו).
וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שִׁלַּח יְדוֹ בְּמִלְאכְתָּ רְעֵהוּ (שם' כב:ז).

פרשתנו מתארת את הליך מינוי השופטים. הפרשה מלווה בכוונה שיהיה בין משה ליתרו, שלבקשתו משה מתאר את מעשיו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחִתְנֹו כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדַרֵּשׁ אֶ-לֹהִים. כִּי יִהְיֶה לָהֶם דְּבַר בָּא אֵלַי וְשִׁפְטִיתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רְעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵי הָאֱ-לֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו (שם' יח:טו-טז).

בתשובה יתרו מציע למשה לבצע חלוקת תפקידים. באשר למשה:

יְהִי אַתָּה לְעַם מוֹל הָאֱ-לֹהִים וְהִבַּאתְ אֶתְּהָ אֶת הַדְּבָרִים אֶל-הָאֱ-לֹהִים. וְהִזְהַרְתָּ אֶתְּהָ אֶת הַחֻקִּים וְאֶת-הַתּוֹרֹת (שם' יט:כ).

ואילו את תפקיד המשפט הוא מציע להעביר לשרי העשרות, החמישים, המאות והאלפים אשר משה ימנה:

וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת וְיִהְיֶה כָל הַדְּבַר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלַיְךָ וְכָל הַדְּבַר הַקָּטָן יִשְׁפְטוּ הֵם וְהִקַּל מֵעַלְיְךָ וְנִשְׂאוּ אֶתְךָ (שם' כב).

התיאור של מינוי השופטים בתחילת ספר דברים שונה במספר עניינים:

הָבֹו לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנִבְנִים וַיִּדְעוּם לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרֹאשֵׁיכֶם. וְתַעֲנֶנּוּ אֹתִי וְתֹאמְרוּ טוֹב הַדְּבַר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת. וְאָקַח אֶת רֹאשֵׁי שְׁבֵטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעוּם וְאָתַן אוֹתָם רֹאשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשִׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם (דב' א:יג-טו).

השינויים המרכזיים בין שני התיאורים:

- א. בפרשתנו הרעיון למינוי השרים-שופטים הוא של יתרו, בעוד שבפרשת "דברים" היוזמה באה ממשה עצמו.
- ב. בפרשתנו משה הוא שממנה את השופטים, בעוד שבפרשת "דברים" הם נבחרים על ידי העם.
- ג. יש הבדל גם בתכונות השופטים "אנשים חכמים ונבונים" בפרשת "דברים" לעומת "אנשי חיל" בפרשתנו.¹

1 יתרו עצמו מציב רף גבוה יותר של תכונות הנדרשות משופטים: "אנשי חיל יראי א-לוהים אנשי אמת שנאי בצע". לעניין זה ראו: א. חדד, מינוי שופטים במשפט העברי, המכון הישראלי לדמוקרטיה

* ד"ר יעקב חבה הוא סגן הדיקן של הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

לנו התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל.

אולם בהמשך הרמב"ן מוסיף שלמעשה, גם אם נראה לנו שבית הדין טעה, עלינו להאמין שלא כך הם פני הדברים, שכן:

וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול.

דהיינו, מאחר שרוח ה' שורה על הדיינים, ולמעשה פסקי הדין שלהם ניתנים במעין רוח הקודש, אז אין מקום לחשוב שטעו. כלומר גם כאן הרמב"ן רואה בהשפעת א-לוהים על מלאכת השפיטה השפעה ישירה ולא עקיפה.

הרב קוק מתייחס גם הוא לכפילות הזו, בהקדמתו לספרו "עין איה". הוא מבאר את היחס שבין השופט לכוהן בביאור הפסוק: "וּבָאת אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם" (דב' יז:ט):

זהו החלוק שבין הכהן והשופט: הכהן הונח שיהיה איש אשר רוח א-לוהים בו. הכהן הגדול היה ראוי שידבר ברוח הקודש, הוא יוכל באר פרטי התורה עפ"י עיקריה ורוחה הכללי. לא כן השופט, לא יבא למידה זו, אבל ידמה מלתא למלתא, וע"פ הפרטים המפורסמים יברר דינו גם בדברים הנעלמים ממנו בדת ודין. והננו מצוים לשמוע אל שניהם כפי מעמד הדור. בהיות ישראל שוכן בטח בדד בארצו, יותר היה מוצא חפץ אם היו מתרבים אצלו מורי התורה עפ"י דרך הכהונה לבאר פרטי הלכות בהשקפה של הרוח הכללי שבתורה ולמפרש טעמא דקרא באופן ברור ומפורש. ... אמנם בהיות סכנת הגלות נשקפת לעין עמנו, אז א"א היה עוד להיות הפרטים נחתכים עפ"י עיקרי יסוד התורה בסתרי טעמיה, כי אם אין שבט ומרכז בטוח עלול הדבר להיות מזה חלילה הפרת תורה, אם כל מורה יגלה פנים בתורה עפ"י יסודי עיקריה ודרכיה הראשיים וביותר שמעטים המה בטבע האנושי האנשים שיוכלו לבוא למידת חכמה רבתי כזאת. ע"כ התפשט ביותר דרך השופט, המובן של הוצאת הפרטים מהכלל ע"י ערכם של הפרטים עצמם, בדרך הפשוט של המידות שהתורה נדרשת בהם....

מלאכת השיפוט וההוראה יש שתיעשה על ידי הכהן באמצעות רוח הקודש, ויש שתיעשה על ידי השופט באמצעות השכל והחכמה האנושית. לשיטתו, הדרך העליונה יותר היא זו אשר נותנת משקל רב יותר לנבואה, אך מאחר שלא תמיד קיימות נבואה ורוח הקודש,

עד הַאֲלֹהִים יבא דְּבַר שְׁנִיָּהּ אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ (שמ' כב:ח).

רש"י מסביר בעקבות המכילתא שה"אלוהים" כאן הוא בית הדין או הדיינים. כך מסביר גם אבן עזרא את שיוך הביטוי "אלוהים" לדיינים: "מלת 'אלהים' כמו מקימי משפט א-להים בארץ" (שם, כא:ו).

כלומר, לשיטתם הכוונה בפסוקים היא לדיינים, אולם אלה נקראים "אלוהים",² שכן תפקידם הוא ליישם את חוקי א-לוהים בעולם, והוראותיו הן אלה שעומדות בבסיס ההכרעות שלהם.

לעומת זאת, הרמב"ן מסביר את הביטוי 'א-להים' כפשוטו:

ולדעתי... לרמוז כי הא-להים יהיה עמהם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשיע... וכך אמר משה "כי המשפט לא-להים הוא" (דב' א:יז). וכך אמר יהושפט "כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט" (דבה"ב יט:ו). וכן אמר הכתוב "א-להים נצב בעדת אל בקרב א-להים ישפט" (תה' פב:א). כלומר, בקרב עדת א-להים ישפוט, כי הא-להים הוא השופט.

לדעת רמב"ן, א-לוהים לוקח חלק פעיל במלאכת השפיטה ובהכרעות השיפוטיות. הוא אשר מכוון את הדיינים, ולכן הוא זה שלמעשה מרשיע ומצדיק.

הרמב"ן אומר דברים דומים בפרשת 'זקן ממרא' באשר לשאלה, אם חובת הציות לדברי בית הדין קיימת גם כאשר ברור שהם טועים.³ הרמב"ן סבור, כדעת הספרי, שחובת הציות היא כללית גם כאשר נראה שבית הדין טעה. בראשית דבריו הוא אינו שולל אפשרות שתתרחש טעות אצל הדיינים, ומסביר מדוע בכל זאת יש לציות לבית הדין:

והצורך במצוה הזאת גדול מאד. כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתוו (יהיו זהות) הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה. בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה, או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה. כי על הדעת שלהם הוא נותן

2 ראו גם רמב"ם מורה נבוכים, א, ב: "כי שם "אלהים" משותף לה' ולמלאכים ולדיינים מנהיגי המדינות..."

3 לעניין זה ראו למשל: א' שגיא, "סמכות חובת הציות והמחלוקת", בתוך: אלו ואלו (תל-אביב תשנ"ח), עמ' 198.

מה שהמשפט הוא לא-לוהים יותר מכל, כי המשפט בחיוב הכרחי והשם יתברך הוא מחויב המציאות וכל אשר זולתו אינו מחויב המציאות זולת ה' יתברך, ולפיכך המשפט שהוא מחויב הוא אל הש"י ואין כאן אמצעי ואין כאן חציצה רק המשפט לא-לוהים לגמרי. ומפני זה עצמו השכינה מסלקת עצמה מן התחתונים ע"י עוות המשפט, כי מאחר שמדת הש"י המשפט ואליו המשפט, כאשר מסולק המשפט מן התחתונים מסלק הש"י שכינתו מן התחתונים, כי הש"י עם המשפט, ודבר זה מבואר.⁵

דהיינו, השכינה נמצאת יחד עם הדיינים, ולכן המשפט מיוחס לא-לוהים. עשיית הדין משותפת, ולכן כשהדין הוא דין אמת לאמיתו, המשמעות היא שהשכינה שוכנת בתוך ישראל.⁶

לסיכום, ראינו שלוש גישות עקרוניות להליך השיפוט. הגישה האחת הרואה בשיפוט מעשה ידי א-לוהים. הגישה האחרת מייחסת את השיפוט לבני האדם, והגישה השלישית משלבת בין הדיינים בשר ודם ובין אלוהים, כאשר השכינה שורה עליהם ומלווה את פסיקתם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אז בהיעדרן המשקל הגדול יותר יהיה לשיפוט האנושי.⁴

הברייתא המצוטטת בתלמוד הבבלי (סנהדרין ו ע"ב) סוללת דרך ביניים אשר רואה את הא-לוהים והדיינים שותפים כביכול למלאכת השיפוט:

ויהו עדים יודעים את מי הן מעידין ולפני מי הן מעידין ומי עתיד ליפרע מהן שנא' (דב' יט:ז): "וְעִמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה'". ויהו הדיינין יודעין את מי הן דנין ולפני מי הן דנין ומי עתיד ליפרע מהן שנא' (תה' פב:א): "אֲ-לֹהִים נִצָּב בְּעֵדַת אֵל", וכן ביהושפט הוא אומר (דבה"ב יט:ו): "וַיֹּאמֶר אֶל הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפֹּטוּ כִּי לַה'". שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, ת"ל עמכם בדבר משפט; אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות.

מברייטא זו עולה, שהתפקיד השיפוטי שייך אמנם לדיינים אשר פוסקים לפי מה שעניניהם רואות, אולם מודגש שא-לוהים נמצא עימם בדבר משפט. אין כאן תיאור של שיפוט באמצעות רוח הקודש, אך כן מודגשת נוכחותו של א-לוהים לצד הדיינים, כשהוא מלווה אותם כביכול.

על השותפות בין א-לוהים לדיינים ניתן ללמוד גם מן המקורות הבאים:

וכל דיין הדין אמת לאמיתו, אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית (שבת י ע"א).

וכן מובא במסכת סנהדרין (ז ע"א):

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל, שנאמר: "אֲ-לֹהִים נִצָּב בְּעֵדַת אֵל בְּקֶרֶב אֲ-לֹהִים יִשְׁפֹּט" (תה' פב:א). וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר: "מִשְׁדַּע עֲנִיִּים מְאַנְקֶת אֲבִיוֹנִים עֲתָה אֶקוּם יֹאמֶר ה'" וגו' (תה' יב:ו).

המהר"ל מפראג מסביר:

פי' דבר זה כי השם יתברך עם הדיין וכדכתיב "אֲ-לֹהִים נִצָּב בְּעֵדַת אֵל" וגו', כמו שפירשנו למעלה, ודבר זה כי המשפט לא-לוהים יותר מכל דבר, ולפיכך הש"י עם המשפט. וכבר התבאר

4 שאלה זו נוגעת אולי גם לשאלה הרחבה יותר של היחס בין הלכה לנבואה "לא בשמים היא". לעניין זה ראו: מ' אלון, **המשפט העברי** (י-ם תשמ"ח) עמ' 224 ואילך ובמקורות המובאים שם.

5 **נתיבות עולם**, נתיב ה – נתיב הדין.
6 ראו עוד ח' שפירא, "כי המשפט לא-לוהים הוא" – על הזיקה בין האל להליך השיפוטי במקרא ובמסורת ההלכתית", **מחקרי משפט** כו (תשע) עמ' 51.